

АКСІОЛОГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОБРАЗУ МАРІЇ МАГДАЛИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТ.

Олександра Кузнєцова. Аксиологія трансформації образу Марії Магдалини в українській літературі ХХ ст.

Стаття присвячена особливостям функціонування новозавітного матеріалу в літературному контексті ХХ ст. На матеріалі роману Г. Тарасюк „Любов і гріх Марії Магдалини” досліджено процеси аксіологічної переакцентуалізації, гуманізації образу Марії Магдалини в контексті культурно-історичної епохи.

Ключові слова: євангельський образ, трансформація, традиційні структури, Марія Магдалина.

Александра Кузнєцова. Аксиология трансформации образа Марии Магдалины в украинской литературе ХХ ст.

Статья посвящена особенностям функционирования новозаветного материала в литературном контексте ХХ в. На материале романа Г. Тарасюк „Любовь и грех Марии Магдалины” исследованы процессы аксиологической переакцентуализации, гуманизации образа Марии Магдалины в контексте культурно-исторической эпохи.

Ключевые слова: евангельский образ, трансформация, традиционные структуры, Мария Магдалина.

Alexandra Kuznetsova. Axiology transformation of the image of Mary Magdalene in the Ukrainian literature of the twentieth century.

The article is devoted to the peculiarities of the functioning of the New Testament material in the literary context of the twentieth century. In the novel G. Tarasyuk „Love and sin of Mary Magdalene” the processes axiological pereaktsentualizatsiyi, humanizing the image of Mary Magdalene in the context of cultural and historical era.

Keywords: Gospel image transformation, traditional structures, Mary Magdalene.

Функціонування євангельського сюжетно-образного матеріалу у світовій літературі та, зокрема, в українській, – одна з найактуальніших проблем сучасного літературознавства. В. Антофійчук, досліджуючи євангельські образи в літературі ХХ ст., вказує на те, що християнство, як важливе джерело духовності, було своєрідним каталізатором у розвитку української літератури. Саме тому звернення до євангельської тематики зумовлено конкретно-історичними обставинами, що й відрізняє функціонування біблійного матеріалу саме в українській літературі.

Як зазначає А. Є. Нямцу, протягом останніх десятиліть в літературі посилилася увага до проблеми рецепції Біблії з урахуванням сучасних світоглядних морально-етичних засад. Входження у євангельський простір продиктовано бажанням преобразити лаконічну розповідь в об'ємну і живописну картину, осмислити „онтологічні та духовні реалії свого часу на фоні Вічності” [5, с. 67] і, як результат, сформувати принципово іншу систему мотивувань сюжетних ходів та конфліктів.

Проблеми рецепції Біблії розглядаються в колі сучасних культурних, естетичних і світоглядних критеріїв. Дослідженню функціонування традиційного матеріалу в українській літературі присвячені праці А. Нямцу, В. Антофійчука, С. Кирилук, Б. Мельничука, І. Бетко, В. Сулими, М. Яценка, Л. Мороз, Л. Рудницького, О. Мишанича, Г. Новікової, Л. Мірошниченко, Ю. Прокопів та ін., в яких розглядаються питання функціонування біблійних образів та мотивів у творчості українських письменників давньої та нової доби, вивчаються закономірності та своєрідність трансформації новозавітного сюжетно-образного матеріалу у світовій літературі.

Спалах інтересу до Біблії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. торкнувся й української літератури, яка стала досить помітною частиною загальноєвропейського літературного процесу. Образи Христа, Богородиці, Іуди, Понтія Пілата у творах українських письменників являють собою втілення поведінкових і морально-психологічних домінант, формуючи оригінальні аксіологічні й онтологічні трансформації євангельських колізій. І. Бетко влучно охарактеризувала місце євангельської теми в українській літературі: „На тлі розвитку української літератури Біблія виявила справді унікальну придатність як щодо внутрішньої ідентифікації національних проблем, так і щодо зовнішньої адекватної репрезентації їх у системі європейської і світової культурної спільності” [2, с. 146]. Водночас літературні втілення євангельських персонажів засвідчують складне ідейно-філософське осмислення новозавітних максим, характерне саме для української літератури.

У монографії „Євангельські образи в українській літературі ХХ ст.” В. Антофійчук розглядає онтологічні, аксіологічні та поведінкові аспекти літературної трансформації образів Ісуса Христа, Іуди Іскаріота, Марії Магдалини, Понтія Пілата та апостолів у творах Лесі Українки

„На полі крові”, О. Кобилянської „Юда”, Г. Хоткевича „Авірон”, Н. Королевої „Що є істина?”, „В Різдвяну ніч”, Р. Іваничука „Євангеліє від Томи”, „Смерть Юди”, новелах С. Грабара, Н. Дзюбенко „Андрій Первозванний”, М. Руденка „Хрест”, І. Гургули „Комбінатор із Скаріоту”, К. Малицької „Трепета”, А. Григоренка „Храм істини” та ін. Щодо особливостей інтерпретації образу Магдалини В. Антофійчук вказує: „Недомовлена думка дістає розвиток у питанні Магдалини і сприймається як очевидна істина. У даному разі маємо справу із свідомим поєднанням легендарного та євангельського матеріалів, яке, як і болісні сні Прокули, встановлює спадкові зв'язки між минулим, теперішнім та майбутнім” [1, с. 267]. Аналізуючи літературні твори XIX – XX ст., автор виокремлює образ Магдалини з-поміж інших апостолів, акцентуючи увагу на багатоманітні форм та принципів сюжетоскладання, реконструкції її духовного світу, вказуючи на аксіологічний драматизм характеру і долі героїні.

Становлення літературного образу Марії Магдалини відбувалося значною мірою під впливом культурно-історичних подій, змін суспільної думки та різного трактування канонічної історії життя євангельського персонажу з моменту перших літературних трактувань. Різноманітне зображення гріховного минулого, драматизму духовного переродження та навернення до віри стали домінуючим мотивом змістової значимості її образу в епоху середньовіччя та продовжило цю традицію в наступні епохи. Використання євангельських максим продиктовано нагальною необхідністю вирішення загальнолюдських та особистісних питань, що виникли в епоху драматизму соціальних потрясінь, ідейних змін та духовних пошуків людства у XX ст. Євангельські образи виконують функцію етичних універсалій, які надають традиційному матеріалу глибинного філософського змісту. Літературні трактовки євангельських персонажів формують складні моделі поведінки окремої людини в екзистенційній ситуації (вибір Іуди, Магдалини, Пилата, апостолів), з одного боку, а з іншого – висвітлюють постать самого Христа. Слід зазначити, що літературні „біографії” євангельських персонажів взаємозалежні та взаємозумовлені, являючи собою в сукупності єдине ціле, тому інтерпретація одного елементу (образу, мотиву) видозмінює й загальне (звичне) сприйняття всього новозавітного матеріалу.

Філософсько-психологічна неоднозначність змістових характеристик образу Марії Магдалини простежується у світовій літературі XX ст. Розробка складних сюжетних планів морально-психологічних мотивувань вчинків, онтології гріха та спокути, дуалістичної природи любові до Христа стають домінуючими мотивами інтерпретаційного прочитання. Образ грішниці, спокусниці поступово втрачає силу, натомість відбувається активна гуманізація, що полягає в акцентуалізації відданого служіння Христу та моральній перевазі над чоловіками-апостолами.

Тенденції щодо виявлення природи одержимості героїні притаманні українській літературі XX ст. В цьому аспекті розробляється мотив нерозуміння апостолами та натовпом вчення Христа, що й надає Марії Магдалині рис обраності. Водночас одержимість розуміється не природою гріховного життя, а відчайдушним слідуванням Христу: характер одержимості любов'ю сповнений рис фанатизму, що й спричинює екзистенційну ситуацію зіткнення індивідуалістичних, інтимно-особистісних прагнень з морально-етичним, духовним контекстом Христового вчення.

Для виокремлення особливостей функціонування образу Магдалини в українській літературі XX ст. звернемося до роману Г. Тарасюк „Любов та гріх Марії Магдалини”.

У творчості буковинської письменниці Г. Тарасюк зустрічаємо складні ремінісценції євангельських персонажів. „Маленький роман” – „Любов і гріх Марії Магдалини” (1995) присвячений трагедії митця в тоталітарному суспільстві.

Становлення літературного образу Марії Магдалини відбувалося значною мірою під впливом культурно-історичних подій, змін суспільної думки та різного трактування канонічної історії життя євангельського персонажу з моменту перших літературних трактувань, що активно розроблялися вже у II ст. У літературі XIX – XX ст. образ Марії Магдалини був втіленням гріховності та жіночої краси. Героїня романів цього періоду наділена глибоким поведінковим драматизмом, що пов'язано з усвідомленням гріховності, каяттям та, як наслідок, духовним переродженням. У психологічному романі „Любов і гріх Марії Магдалини” письменниця послуговується новелістичними засобами, максимально концентруючи час і простір твору, тобто застосовує прийом ретроспективної розповіді. Сюжет твору – це своєрідний „внутрішній” репортаж письменниці, журналістки Лії – головної героїні, яка, перебуваючи в психіатричній лікарні у стані містичних візій в іпостасях Ліліт та Марії Магдалини, згадує своє минуле життя,

яке все пронизане спогадами про її чоловіка – художника Ігоря Борканя – Мольфара: „Одне, що я маю, – спогади. Одне, що я маю... Я кидаюся в них, як в ріку з крутого берега. Єдине, що я маю...” [6, с. 135]; „Потрясаюче, але в моїй пам’яті майже не збереглося яскравих згадок про студентське життя. Усі ці роки я жила лише Мольфаром, його творчістю, його диким, незатишним, невлаштованим життям. Я забула ради нього все і всіх. Я перетворилася в додаток до Мольфара” [6, с. 140]. Не випадково, що автор дає художнику прізвисько Мольфар: у культурі гуцулів так називають людину, яка наділена надприродними здібностями, на зразок ворожя, чарівника або народного мага. Інтерпретація євангельських сюжетів тісно переплетена з осмисленням проблеми природи творчості та життєвої долі митця, що створює дві лінії сюжетної розповіді, збагачуючи додатковими смисловими конотаціями.

У романі немає ілюстрацій на євангельські події, проте звучить ототожнення Лії (Ліліт) з євангельською постаттю Магдалини та проекція Мольфара на образ Христа. Таким чином, у розповідях про Мольфара простежується ідеалізація його образу, яка виявляється в нагнітанні метафор та гіпербол: „Він від природи був наділений якимись невидимими магнетичними силами, що мимоволі підкоряли його волі близьких людей. Що це було? Його доброта? Безкорисливість? Дивацтво? Щедрість? Талант? Чортяча зовнішність? Егоцентризм? Я так і не збагнула до кінця...” [6, с. 140]. Лія ж підсвідомо асоціює себе з Магдалиною: „Хто – ця Марія? – повторила з притиском. Палата дивилася на мене так, ніби тією Марією була я, Магдалина” [6, с. 131–132]. Це ототожнення звучить для неї як неминучий вирок.

Проекція ліричного героя на образ Христа в романі простежується в стражданнях Мольфара, які метафорично повторюються в його долі. Художник, неприйнятий та невизнаний за життя суспільством, з одного боку, як і Христос, неминуче йде до своєї Голгофи, а з іншого – не хоче допустити іудиного гріха, що полягає для нього у зреченні від свого покликання та Батьківщини: „Я просто не можу продавати свою душу за 30 срібняків. Мені не треба Америки... Я хочу жити ТУТ, на цій землі... І мені байдуже, де мої роботи будуть висіти – в музеях, галереях чи... на шибеницях... але ТУТ” [6, с. 169]. Примирення з життєвими обставинами та несправедливістю тогочасного (тоталітарного радянського та пострадянського) суспільства для головного героя категорично неприйнятне. Тут він постає бунтарем. Г. Тарасюк зображує Мольфара різнопланово: з одного боку, це Митець-світлоносець, а з іншого – звичайна людина, чоловік, що зробив безліч помилок та завдав немало болю оточуючим (спогади Лії): „І Мольфар пив. Впивався до смерті” [6, с. 145]. У найдраматичніших моментах долі художника його образ доростає до рівня символу та стає центральним.

Євангельські образи та сюжети, інтегровані в канву романної розповіді, стають засобом надання твору філософського звучання. Надзвичайного драматизму, психологічної напруги та відвертості сповнені роздуми-монологи Лії: „І в мене такі враження, що все наше суспільство потрясло в дрімучій самотності, темряві, інфантильності і дитинному сподіванні чуда. А може, людство і вижило лиш тому, що складало казки, кидаючись від жорстокої реальності в сліпучу, надзвичайну субстанцію ірреального?” [6, с. 132]. В романі звучить думка, що суспільство ніколи не може врятувати людину від самотності, яка завжди спрямована на безперервну боротьбу з жорстокою реальністю та одвічні пошуки духовних ідеалів.

Ще на початку роману Лія асоціює себе з Марією Магдалиною, що спершу здається дивним та безпідставним. Та із сюжетним розвитком стає зрозуміло, що рецепція образу Магдалини простежується в еволюційному розвитку духовного світу Лії. Відбувається переродження з жінки, яка страждає, на духовно сильну, з морально-психологічною семантикою євангельського образу жінки-апостола: „Тепер я – берегиня твого таланту, твоїх скарбів. Твій апостол. Ходитиму світом і славитиму тебе. Любов’ю і боготворінням очищу твій образ від скверни земної. Я буду мужньою, буду терпеливою... фанатичною... я все зроблю, що в силах моїх, аби навіть тінь сльози не впала на тебе, аби подих сумніву і пилінки не зронив на твій світлий лик. Може, ти побачиш із своїх оболок мій труд і простиш той останній, той страшний день?” [6, с. 169]. Останні рядки акцентують увагу на фаталізмі життя героїні, підкреслюють психологічну напругу та створюють багатогранну палітру душевних переживань. Саме цей епізод роману стає домінуючим, оскільки відбувається максимальне наближення та, зрештою, злиття двох образів: Лії та Магдалини. Лія стає прототипом євангельської героїні у наголошенні на таких характеристиках, як вірність,

відданість, жертвність. Сюжет твору концентричний та розвивається динамічно, що пов'язано з системою соціально-історичних і морально-психологічних мотивувань.

Символічні в романі також імена головних героїв. Даючи Ігорю Борканю прізвисько Мольфар, авторка наголошує на його „обраності”, незвичайності. Ім'я Лія, або Лілія, є латинізованою формою біблійного Сусанна. У православній традиції вона згадується в Євангелії від Луки (поряд з Марією Магдалиною та Іоанною), де разом з іншими жінками слідувала містами та селищами за Христом і „служила Ему именем своим” (Лк. 8:3). Сислової напруги наприкінці роману додає назва останньої роботи художника – „Вознесіння”, яка залишилася незавершеною. Таким чином, євангельські антропоніми стали епізодичними вкрапленнями в контексті твору та слугують засобом відвертої емоційної та експресивної характеристики героїв (образ Христа, Магдалини та Іуди, з яким Лія асоціює себе в момент визнання власного лицемірства).

Проекція Лії та Мольфара на євангельські образи Христа та Магдалини підсилює проблемно-ідейне коло питань, які автор порушує в сюжетній структурі роману. В контексті особистісних переживань героїв, які живуть у складних соціально-політичних умовах, звучить мотив тотальної самотності Людини-Бога, приреченої на страждання та нерозуміння.

Використання новозавітного сюжетно-образного матеріалу традиційне для української літератури, а складні культурно-історичні періоди, як вказує А. Є. Нямцу, позначилися на характері його функціонування. Євангельський імператив сприяє осмисленню та накресленню шляхів розв'язання особистісних проблем у складні періоди історії українського народу: „Колосальний заряд моральності, який міститься в Новому Завіті, не тільки не виснажується під впливом глобальних катаклізмів і повсякденного „виживання” та спотворення, а навпаки, постійно розширюється й закріплюється за рахунок процесів духовного зближення народів світу, які невідворотно повинні привести до створення того „Царства Небесного”, яким є єдине людство” [1, с. 312].

На прикладі роману буковинської письменниці слід зазначити, що поряд із поширеним у світовій літературі всебічним „виченням” гріховності-одержимості Марії Магдалини (В. Валтос „Магдалена. Кров Христова”, М. Джордж „Таємна історія Марії Магдалини”, Г. Даниловський „Марія Магдалина”, К. Макгоуен „Таємниця Магдалини”, М. Фредриксон „Хрест любові. Євангеліє від Магдалини” та ін.), літературні інтерпретації українських авторів, використовуючи євангельський традиційний матеріал, концентрують увагу на емоційно-психологічному аспекті євангельського образу та аксіології сили духу, віри та жертвності.

Література

1. Антофійчук В. І. Євангельські образи в українській літературі ХХ століття / В. І. Антофійчук. – Чернівці: Рута, 2000. – 335 с.
2. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії ХІХ – початку ХХ ст. : монографічне дослідження / Ірина Бетко. – ZIELONA GORA ; KIJOW, 1999. – 160 с.
3. Нямцу А. Е. Идеи и образы Нового Завета в мировой литературе. Часть 1 / А. Е. Нямцу. – Черновцы : Рута, 1999. – 328 с.
4. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования) : монографія / Анатолій Нямцу. – Черновцы : Рута, 2007. – 520 с.
5. Нямцу А. Е. Славянские литературы в общекультурном универсуме : учеб. пособие / А. Е. Нямцу. – Черновцы : Черновицкий нац. ун-т, 2012. – 520 с.
6. Тарасюк Г. Любов і гріх Марії Магдалини. Маленькі романи, новели, поезія / Галина Тарасюк. – К. : Оранта, 1990. – 384 с.